

Bak Şu Düşünene

Sait Uluç

sait@hacettepe.edu.tr

Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

"İçeri süzülüşünü görmüştük" dedi.
"Sonra ben peşine düştüm. Pençelerinin üzerinde sessizce ilerledi. Hemen arkasındaydım. Beni fark etmemesi için soluk bile almıyordum" anlatırken gözlerini kısmış, mızrağı elindeymiş gibi avucunu iyice sıkıyordu.
"Sonra o koca mağaradan girerken gördüm onu, üzerine atlamak için hazırlandım" usta bir avcı tavrıyla gövdesi yere yaklaştı ve vücudu gerildi.
"bir an göz göze geldik, beni fark etti ve çılgın atarak bir sıçrayışta mağaranın üzerine çıktı..." artık kesik kesik soluk almaya başlamıştı.
"...ve vazoyu devirdikten sonra masanın üstünden aşağıya atladı ve pencereden dışarıya kaçtı değil mi?" diye sabırsızlıkla cümleyi tamamladı annesi.
"Evde kaçtı" diye, göğsünü kabarttı.
"Etrafa zarar vermekteki bu başarısını anlayamıyorum" dedi anne. "Şimdi odana git ve bunu düşün. Evde kedi kovalamaman gerektiğini öğrendiğinde tekrar salona gelebilirsin."
5 yaşındaki A'nın canı çok sıkılmıştı. İyi bir avcı gibi davranmıştı. Evi o korkunç canavarın saldırısından korumuştur ve tüm çabalarının karşılığı olarak da odasına sürgüne gönderiliyordu. Bu korkunç bir hataydı. O sırada vazunun parçalarını toplayan annesinin kendi kendine söylendiğini duydu:
"Anlayamıyorum. Bu çocuğun ne yapmaya çalıştığını anlayamıyorum."

İki yetişkinin diyaloguna kulak misafiri olan diğer bir yetişkin, hangi konuda konuştuklarını anlamakta genellikle zorluk çekmez. Bunun nedeni, yetişkin zihninin neden sonuç ilişkileri kurmaya olan yatkınlığı ve mantık ilkelerine bağlı olarak çalışma eğilimidir. Bu eğilimler ortak bir gerçeklik temelinde konuşabilmeye olanak sağlar. Çocuğun davranışları üzerinde etkili olan düşünce sistemi ise öznel bir iç dünyanın yansımasıdır ve kullanmaya alışık olduğumuz mantık ilkelerinin ve neden sonuç ilişkilerinin çok dışında kurallara sahiptir. Bu nedenle yetişkinler tarafından anlaşılmakta büyük zorluklar yaşar. Exupery, Küçük Pren's'in öyküsünde bu durumu bir çocuğun ağzından şöyle açıklar
"...büyükler hiçbir şeyi kendiliklerinden anlamıyorlar. Onlara hep bir şeyleri açıklamak zorunda olmak ne kadar sıkıcı bir şey çocuklar için..." Sonunda nasıl uzlaştığını anlatır Exupery:

"... Eh, bunun üzerine ben de ona boğa yılanından, balta girmemiş ormanlardan, ya da yıldızlardan falan söz etmiyorum artık. Anlayacağı düzeye iniveriyorum; brichten, golften, politikadan, kravattan filan söz açıyorum. Büyüktaki keyfi görün siz artık, akli başında biriyle karşılaştı ya sonunda..." Çocukluk, insanın en yaratıcı olduğu yaşam aralığıdır. Bireyin kendine ve dünyaya yönelik keşifleri için sınırsız olanaklar sunar. Zamanla bu olanaklar azalır ve keşifler mantık ve nedensellik kalıplarıyla sınırlanmaya başlar. Sonunda bir çocuğun eski püskü bir battaniyeyi neden yanından ayırmadığını anlamak ya da bir bez bebekle konuşuyor olmasına anlam vermek çok zorlaşır. Ancak, tüm yetişkin böbürlenmelerimize rağmen kaçınılmaz bir gerçek vardır: "Her büyük daha önce küçüktür." Bunun anlamı, çocuk düşünme biçimini hala kafamızın içinde taşıdığımızdır. Bildiğimiz dünyanın sınırlarının dışına çıkıp, belirsizlikte yol almaya başladığımızda bu düşünme biçimini yanımızda buluveririz. Tanıdığınız pek çok yetişkinin zor zamanlarda şans getiren bir eşyasının olması bu duruma iyi bir örnektir. Bu mantık ve nedenselliğin ötesine taşan bir düşünce biçiminin hoş örneklerinden biridir. Çocukla çalışan uzmanlar için çocuk düşünce biçimini anlayabilmek özellikle önemlidir. Bu alanda uzmanlaşmamış bireyler içinse unutulmuş çocukluğu duyabilmek, kendi çocuk yönleriyle, yani yaratıcılık ve merakla temas kurmak için gereklidir.

Yetişkinlerin konuşmalarında nesnenin doğasına uygunluk ön plandadır. Yetişkin, çevresindeki nesnelerin kendinden bağımsız olarak var olduğunu ve onları idare eden fizik yasalarına bağlı olduklarını bilir. Nesnelere kişileştirmez. Örneğin, yeni giysilerini ıslattığı için bahçedeki çeşmeyi azarlayan ya da ona vuran bir yetişkine pek sık rastlanmaz. Zihinsel olgunluğa erişmiş bir birey için nesnelerin niyet ya da kasıt gibi insana özgü özelliklerden arınık olduğu apaçıktır. Çocuk düşüncesi ise animizm, yani kişileştirme eğilimlidir. Çocuk çevresindeki nesnelere bir kişilik ve ruh verir. Onlarda ortaya çıkan değişimleri, sahip oldukları iradenin bir sonucu olarak değerlendirir. "Eşikte durduğu sırada, rüzgar nedeniyle kapı üzerine doğru gelirse bunun anlamı; kötü kapı ona çarpmıştır ve sıkı bir tekme hak etmiştir. Bu onun aklını başına getirir." Animistik düşünce, yetişkin düşünce dünyasının tamamen dışında kalan bir düşünüş şekli değildir. Tanıdığınız en mantıklı yetişkinlerden birini özenle yetiştirdiği saksı bitkisi ile konuşurken ya da dosya çantasının açılmayan kilidine vaatlerde bulunurken yakalayabilirsiniz. Fiziki çevrenin değişkenliğine kişileştirerek çözüm getiren çocuk, sosyal durumları da ben-merkezci, egosentrik bir bakış

açısıyla kontrol etmeye çalışır. Çocuğa göre onun düşünceleri ve deneyimleriyle bir başkasının kiler arasında fark yoktur. Bu nedenle bir olayı anlatmaya siz sanki yanındaymışınız gibi ortasından ya da sonundan başlayabilir. Örneğin, sizin olmadığınız bir alışveriş macerasını “hani orada kocaman bir elbiseci vardı ya, hani anneler oraya gitmişlerdi....” şeklinde anlatabilir. Neresi diye soracak olduğunuzda ise şaşkınlık ya da bıkkınlıkla yüzünüze bakar. Varsayımı bir kez daha doğrulanmış olur: “Yetişkinlere bir şeyler anlatmak gerçekten çok zordur.” Bütün olanlar bir noktada kendisiyle ilişkilidir. Örneğin, “eğer uslu durmuş olsa annesi hastalanmaz” ya da “okuldan şikayet gelmeseydi ailesi boşanmaz”. Zaman içinde insanlar başkalarının varlığını daha çok hesaba katmalarına rağmen; benzer benmerkezci çıkarımları yetişkinlerde de görmek mümkündür. Özellikle sevilen birini kaybetmek gibi güç durumların sıklıkla “ben bunu yapmamış/ yapmış olsaydım” cümlesiyle açıklandığına tanık oluruz.

Bir yetişkin için kendi arzularının, ihtiyaçlarının ve dürtülerinin canlı bir biçimde temsil edildiği iç dünyası ile dış dünyanın gerçekleri arasında ayırıcı bir perde vardır. Kendini bir kahraman olarak hayal ettiğinde bunun bir gündüz düşü olduğunu bilir. Çocuk için ise bu çizgi oldukça belirsizdir. Yukarıdaki öyküde sözü edilen genç delikanlı ilk bakışta avcı oyunu oynuyor sanılabilir. Halbuki, o gerçek bir avcı olmuştur ve avı, peşinde olduğu gerçek bir tehlikedir. Tüm bedeninin katılımı, heyecanları, gururu ve düş kırıklığıyla bu av partisi ona ait bir deneyim olarak davranışlarına yansır. *Hayal ve gerçek arasındaki çizginin belirsizliği* çocuk düşüncesinin en tipik özelliklerinden biridir. Bu durumun en güzel örneklerinden biri de küçük yaştaki çocukların rüyalarında gördükleri yerleri, yaşadıkları şeyleri gerçekmiş gibi kabul etmeleri ve aktarmalarıdır. Rüyasında yaptığı bir geziyi keyifle anlatırken şöyle diyebilir: “Çiçekler ne kadar güzeldi, değil mi anne? Topladıklarımızı nereye koydun?” Sizin aynı rüyayı görmemiş olmanız ya da bunun gerçek olmayan bir durum olduğu henüz ona uzaktır ve onun için şaşırtıcıdır. Çocuk ve yetişkin karşılaştırıldığında diğer bir farklılık da *zamanın algısında* gözlenir. Zaman yetişkinler için kendileri dışında nesnel bir ölçüttür. Değişmezliği bilinir ve yaşam bu güvenilir ölçüt çerçevesinde planlanabilir. Öğle yemeğini saat 13:00’de yiyeceğini bilen bir yetişkin için beklemesi gereken süre belirlidir ve tahammül edilebilir. Çocuklar için ise sürenin belirleyicisi ihtiyaçlarının şiddetidir. Eğer karnı çok

açsa yemeğe kadar geçmesi gereken süre çok uzundur, ihtiyaç çok güçlü değilse süre kısadır. Çocuklar zaman hakkında konuşurken sıklıkla tam bir karışıklık gözlenir. Bunun sık gözlenen örneklerinden biri, yuvaya giden kimi çocukların anneleri almaya geleceğini söylediği halde, sonsuza kadar yalnız kalacaklarını sandıklarında yaşadıkları korku, panik ve çaresizliktir.

Zamanın farklı çalıştığı; gerçek ve düşün sıklıkla birbirine çok yakın olduğu bu düşünce dünyası, aynı zamanda *büyüsel (majik) ilişkilerle* örülür. Gerçekten de doğumu izleyen zaman içinde annesiyle bir bütün olarak var olan insan yavrusu, aynı bütünlük algısını dünyayla da sürdürme eğilimi taşır. Kendi yaptığı davranışlar ve karşılaştığı olaylar arasında büyüsel ilişkiler kurar. Bu büyüsellik, yine çocukluğa özgü **her şeye gücü yeterlik** inancıyla iç içe geçmiştir. Örneğin, küçük bir hanımefendinin güneş açtıran botları olabilir. Dışarıya çıkmayı çok istediği yağmurlu bir gün, kırmızı botlarını giydiğinde güneşin açması, güneş ve botlar arasında sihirli bir bağ kurulması için yeterlidir. Bu durum birden fazla tekrarlandığıysa, sihirli botlarını yazın bile yanından ayırmaz. Gerçekten de hava durumunu kontrol etmenize izin veren büyümlü botlarınız varsa, tatilinizi riske atmak istemeyebilirsiniz. Bu durum valiz hazırlarken botları taşımak istemeyen annenizi çıldırtsa da böyledir ve çocuk için yetişkinlere bu tip gerçekleri anlatabilmek gerçekten çok güçtür. Benzer büyümlere yetişkin yaşamında da rastlamak mümkündür. Sınavlarda başarı getiren kalemler, kötü gözlerden koruyan nazar boncukları çocukluk düşüncesinin yetişkin yaşamına küçük hediyeleridir.

Bir yetişkin gözüyle bakıldığında çocuk düşüncüsü, kimi zaman anlamsız görünecek kadar masalımsı, kimi zaman da içinde kaybolduğumuz soyut kavramlar dünyasındaki en somut ve gerçeğe en yakın düşünce olarak karşımıza çıkar. Olumlu ya da olumsuz yönleri ne olursa olsun kabul etmemiz gereken bir gerçek vardır: Yaşamın devamı için bedensel olduğu gibi zihinsel olarak da büyür ve değişiriz. Bekli de akılda kalması gereken en önemli nokta yetişkin düşünce tarzına geçerken çocuk düşünce tarzımızın yok olmadığını bilmektir. Bu tarz *temas kurabildiğimiz ölçüde* kendimizin mantıkdışı davranışlarını anlamada, yaratıcılığı ve heyecanları hissetmede önemli bir anahtardır. Belirsizliklerde, korku ve yeniliklerde içimizdeki çocuğun sesini duyabilmek önemlidir, çünkü o daha önce hiç bilmediği bir dünyada var kalabilmeyi başarmış olan parçamızdır.